

Leksikograf Dragutin Antun Parčić

Jandri, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:320604>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
PREDDIPLOMSKI STUDIJ HRVATSKOGA JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

Martina Jandri

LEKSIKOGRAF DRAGUTIN ANTUN PARČIĆ

ZAVRŠNI RAD

Mentor: dr. sc. Borana Morić-Mohorovičić, poslijedoktorantica

Rijeka, 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. POVIJESNI I DRUŠTVENI PREGLED 19. STOLJEĆA.....	7
2.1. Stoljeće promjena	7
2. 2. Filološke škole.....	9
3. ŽIVOT I DJELO DRAGUTINA ANTUNA PARČIĆA	12
3.1. Život u Hrvatskoj.....	12
3.2. Život u Rimu.....	14
3.3. Svestrani Parčić	16
4. UTJECAJ TALIJANSKOGA JEZIKA U ZADRU	17
5. LEKSIKOGRAF DRAGUTIN ANTUN PARČIĆ	18
5.1. <i>Rječnik ilirsko-talijanski 1858.</i>	18
5.2. Kritika i javnost	23
5. 3. <i>Rječnik slovinsko-talijanski 1874.</i>	23
5. 4. <i>Rječnik hrvatsko-talijanski 1901.</i>	25
5. 5. <i>Rječnik talijansko-slovinski 1868.</i>	28
6. ŠULEKOVIM STOPAMA	30
7. ZAKLJUČAK	32
8. IZVORI	34
9. LITERATURA.....	35
10. MREŽNI IZVORI.....	37
11. PRILOZI.....	38

1. UVOD

Kada je riječ o leksikografiji u Hrvata, jedno od bitnih imena koje valja spomenuti jest zasigurno i ime franjevca trećoredca, Dragutina Antuna Parčića. Posebice ga valja istaknuti u okviru razdoblja u kojemu je stvarao, a u kojemu primjerice nastaju rječnici Bogoslava Šuleka¹ ili Vladimira Mažuranića.² U radu će biti riječi o životu i djelu Dragutina Antuna Parčića te njegovu doprinosu hrvatskom jezikoslovlju i kulturi, s posebnim naglaskom na tri izdanja hrvatsko-talijanskoga rječnika³. Da se utvrdi je li se autor koristio istom koncepcijom i u stvaranju talijansko-hrvatske inačice rječnika, prikazat će se prvo izdanje *Rječnika talijansko-slovinškoga*⁴. Životopis Dragutina Antuna Parčića vrlo je detaljno opisan u djelu Klemeta Kvirina Bonefačića⁵ koji je među prvima prikazao Parčićev život.

U ovome završnome radu najprije će se prikazati kulturne te političke prilike 19. stoljeća, stoljeća u kome je djelovao i franjevac trećoredac Dragutin Antun Parčić. Nadalje će se prikazati Parčićev život te njegov rad na gramatikama i rječnicima. Naglasak će biti na svakom danas poznatome hrvatsko-talijanskome rječniku koji je ovaj vrsni franjevac i jezikoslovac objavio za života te na prvome izdanju talijansko-hrvatskoga rječnika jer je to ujedno i tema ovoga završnog rada.

¹ Bogoslav Šulek (1816.-1895.) hrvatski je jezikoslovac, leksikograf, povjesničar te prirodoslovac koji se smatra utemeljiteljem hrvatskoga znanstvenog nazivlja. O Bogoslavu Šuleku će više riječi biti u nastavku integralnoga teksta.

² Vladimir Mažuranić (1845.-1928.) hrvatski leksikograf, pisac, pravnik, povjesničar te predsjednik JAZU. Sin je Ivana Mažuranića i otac hrvatske spisateljice Ivane Brlić Mažuranić. Jugoslavenska akademija izdala je u deset svezaka njegovo djelo *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik u razdoblju od 1908. do 1922. godine.* (Kaštela 2012: 121)

³ *Rječnik ilirsko-talijanski. Polag najnovijih izvorah sastavio ga o. Dragutin A. Parčić Tretjeg reda sv. Frane. Vocabolario illirico-italiano. Compilato sui più recenti da p. Carlo A. Parčić del Terz'ordine di s. Francesco,* Petar Abelić, Zadar, 1858.

Vocabolario slavo-italiano. Compilato per cura di p. Carlo A. Parčić del Terz'ordine di s. Francesco di reg. oss., Rječnik slovinško-talijanski. Priredio ga za tisak Dragutin A. Parčić, Treć. reda s. Frane, red. obsl. svećenik, braća Battara, Zadar, 1874.

Vocabolario croato-italiano. Compilato per cura di p. Carlo A. Parčić, canonico Croato a Roma, hrvatki kanonik u Rimu. Rječnik hrvatsko-talijanski. 3. popravlj. i pomnoženo izd., Narodni list, Zadar, 1901.

⁴ *Rječnik talijansko-slovinški (hrvatski) 1868. Prir. ga za tisak o. Dragutin A. Parčić Tretjeg reda sv. Frane. Vocabolario italiano-slavo (illirico). Compilato per cura di p. Carlo A. Parčić del Terz'ordine di s. Francesco,* braća Battara, Zadar, 1868.

Spomenimo i da je Parčić 1886. objavio drugo izdanje talijansko-hrvatskoga rječnika: *Rječnik talijansko-slovinški (hrvatski). Prir. ga za tisak Dragutin A. Parčić, kanonik slovinškoga sv. Jeronima u Rimu, Vocabolario italiano-slavo (croato). Compilato per cura di Carlo A. PARČIĆ, canonico di s. Girolamo degli Slavi in Roma,* H. Luster, Senj, 1886.

⁵ Klemet Kvirin Bonefačić (1870-1957.) biskup je splitsko-makarski od 30. rujna 1923. do 26. lipnja 1954.

Za hrvatsko je jezikoslovlje od velikoga značaja i Parčićeva *Grammaica della lingua slava (illirica)*⁶, ali i Parčićeva rukopisna slovnica talijanskoga jezika⁷ koja je trebala omogućiti i olakšati ljudima iznošenje misli s talijanskoga na hrvatski jezik.⁸ Gramatikom Parčić smatra „skup pravila za dobro pričanje i pravilno korištenje jezika“ (Morić-Mohorovičić 2014: 76)

Parčić je prilikom izrade *Grammatice* polazio od premisa zagrebačke filološke škole,⁹ ali su mu poslužili i Daničić te njegovo djelo *Oblici srpskog jezika* te Budmanijeva *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*. (Morić-Mohorovičić 2014: 75) Društvo je vrlo pozitivno dočekalo Parčićevu gramatiku. Bitna imena javnoga života Dalmacije poput Josipa Perčića¹⁰ i dona Ante Matasa¹¹ o njoj imaju samo riječi hvale. Kao što je već spomenuto, *Grammaticu* je hvalio i Adolfo Veber koji ju je preporučio kao priručnik za školsku uporabu smatrajući je jasnom, preglednom, ekonomičnom i cjelovitom. (Gostl 1998; Morić-Mohorovičić 2014)

Grammaticu je Parčić napisao na talijanskome jeziku, a namijenio je učenicima na početnome stupnju učenja hrvatskoga jezika. Naime, Parčić je bio vrsni poznavatelj talijanskoga jezika o čemu svjedoči i njegovo obrazovanje na talijanskome jeziku, ali i njegov leksikografski i gramatički rad na talijanskome jeziku. (Morić-Mohorovičić 2014:10)

Parčićeva je *Grammatica* „pisana vrlo ekonomično. Na svega 200 stranica predstavljena su dva njezina temeljna dijela: prvi dio *Etimologija (Rječoslovje, stranice 1-116)* i drugi dio *Sintassi (Skladnja, stranice 118-200)*“ (Gostl 1998: 94). Prvi dio je podijeljen u tri sekcije: *Fonologia o Teorica de' suoni (Glasoslovje)*, *Morfologia o Teorica delle forme (Likoslovje)* i treći *Formazione delle parole (Tvorenje rieči)* i četrnaest poglavlja. Drugi dio gramatike je nazvan *skladnja* prema Veberovoj *Skladnji ilirskoga jezika*. Podijeljen je u tri sekcije: *Concordanza (Slaganje)*, *Uso e regimento (Poraba i djelovanje)* te *Costruzione (Poredanje*

⁶ *Grammaica della lingua slava (illirica)*. *Compilato per cura di p. Carlo A. Parčić del Terz'ordine di s. Francesco*, Spiridione Artale, Zadar, 1873.

Riječ je o gramatici hrvatskoga jezika pisanoj talijanskim jezikom koji se službeno koristio u Dalmaciji, gdje je Parčić proveo većinu svoga života. Objavljena je iste godine kada izlazi i drugo izdanje Veberove *Slovnice hrvatske za srednja učilišta*. Drugo izdanje *Grammatice* koje nema znatne izmjene tiskano je 1878. godine.

⁷ Parčić svoju rukopisnu gramatiku naziva slovnícom, o čemu će biti govora u nastavku rada. Iako gramatika nije potpisana, analizom rukopisa utvrđeno je da se radi o ostavštini Dragutina Antuna Parčića. (Morić-Mohorovičić 2015: 173)

⁸ Parčić o tome govori u predgovoru koji je napisan u Zadru, 4. studenoga 1873 godine. Usp. Morić-Mohorovičić 2014; Morić-Mohorovičić 2015.

⁹ Naravno, pritom je nastavljao jezikoslovnu koncepciju Vjekoslava Babukića, Antuna Mažuranića i Adolfa Vebera. Usp. Morić-Mohorovičić 2014.

¹⁰ Josip Perčić je dubrovački profesor te službeni ocjenitelj Parčićeve slovnice što ga je imenovala dalmatinska vlada. (Gostl 1998: 91)

¹¹ Don Ante Matas je svećenik te ravnatelj sinjske gimnazije u ulozi službenog ocjenitelja Parčićeve slovnice što ga je imenovala dalmatinska vlada. (Gostl 1998: 91)

rieči). Od stranice 185. do 200. proteže se dodatak (*Appendice*) na kraju kojega se nalaze posložene hrvatske složenice, novotvorenice i dr. Pravopis slovnice je umjereno etimološki te su zabilježena sva četiri naglasaka.¹²

U Zadru 1878. godine izlazi drugo izdanje Parčićeve gramatike.¹³

Gramatika je doživjela prijevod i na francuski jezik, ali „nije vjerna inačica originalu“ (Morić-Mohorovičić 2014: 73). U Parizu je tako svjetlo dana 1873. godine doživjela francuska inačica Parčićeve *Grammatice* koja nosi i nešto izmijenjeni naslov *Grammaire de la langue serbo-croate par A. Parčić*.¹⁴ Osim promjene naslova, Feuvrier dodaje predgovor te opširan uvod u dva dijela, a primjere zapisuje latinicom i ćirilicom.¹⁵ U Parizu 1904. godine izlazi drugo, prošireno izdanje.¹⁶

Rukopisna slovnica talijanskoga jezika sačuvana je u Biskupskom arhivu na Krku, a postojanje gramatike prvi je uočio Franjo Velčić¹⁷ 2004. godine. Riječ je o gramatici na 40 ispisanih stranica, a svaka je stranica podijeljena u dva stupca.¹⁸ Parčić svoju rukopisnu gramatiku naziva slovnícom¹⁹ po uzoru na predstavnike zagrebačke filološke škole.²⁰ Gramatika se sastoji od dvadeset i šest poglavlja te je „prije svega prikaz talijanske fonetike i fonologije i talijanske morfologije, odnosno pregled talijanskoga deklinacijsko-konjugacijskoga sustava, s naznakama tvorbe riječi i sintakse“ (Morić-Mohorovičić 2014: 174).²¹

¹² O Parčićevoj *Grammatici della lingua slava (illirica)* usp. npr. Gost 1998; Morić-Mohorovičić 2014.

¹³ *Grammatica della lingua slava (illirica)...Seconda Ed. notevolmente accresciuta ed emendata secondo i piani d' insegnamento*. Izdanja gramatika iz 1873. i 1878. sadrže nevelike razlike. (Morić-Mohorovičić 2014:74)

¹⁴ *Grammaire de la langue serbo-croate par A. Parčić, traduction a l'usage des français contenant des ameliorations suggérées par l'auteue, avec une introduction par le docteur J.B. Feuvrier....Paris, 1887*. Usp. npr. Morić-Mohorovičić 2014: 73.

„Feuvrierova adaptacija Parčićeve slovnice ima izmijenjen naslov: pod utjecajem Budmanijeve gramatike upotrijebljen je naziv *srpsko-hrvatski* za jezik Hrvata, a ispušten je termin *illirica*- sastavni dio naslovnica Budmanijeve i Parčićeve gramatike“ (Gostl 1998: 98).

¹⁵ Usp. Morić-Mohorovičić 2014: 74

¹⁶ Cfr. Vjekoslav Ćosić je preveo naziv: „Gramatika srpsko-hrvatska. Preveo uz mnogobrojne preinake Parčićeve slavenske gramatike dr. Feuvrier, Pariz“, 1904. u svome djelu *Francuski prijevodi Parčićeve gramatike*. (Gostl 1998: 98)

¹⁷ Franjo Velčić (1954.) je 1991. godine imenovan predavačem crkvene povijesti na Teologiji u Rijeci, a 1998. godine preuzima službu generalnog vikara Krčke biskupije. (<http://ri-kbf.org/doc-dr-sc-franjo-velcic/>, preuzeto 5. rujna 2017.)

¹⁸ Usp. Morić-Mohorovičić 2014: 173

¹⁹ Usp. Morić-Mohorovičić 2014; Morić-Mohorovičić 2015.

²⁰ „Od Babukićeve *Osnove slovnice* 1836. do Maretićeve *Gramatike hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1899. naziv *slovnica* sasvim je potisnuo naziv gramatika“ (Tafra 1993: 114). Rijetki autori koji svoje priručnike nazivaju gramatikama ili pripadaju vukovskoj tradiciji ili u svoje priručnike nose „ponešto ustupaka sve proširenijoj vukovskoj normi“ (Ham 2006: 118).

²¹ O Parčićevoj rukopisnoj gramatici usp. Morić-Mohorovičić 2014; Morić-Mohorovičić 2015.

Osim leksikografa i gramatičara, Parčić je bio posebni zaljubljenik u fotografiju i glagoljicu.²² Te dvije djelatnosti njegovao je sve do svoje smrti 1902. godine.

²² O Parčićevoj će znanstvenoj i umjetničkoj svestranosti više riječi biti u poglavlju 3. *Život i djelo Dragutina Antuna Parčića*.

2. POVIJESNI I DRUŠTVENI PREGLED 19. STOLJEĆA

2.1. Stoljeće promjena

Nakon kraha Napoleonove vladavine u Hrvata 1813., hrvatsko je područje odlukama Bečkog kongresa 1815. okupljeno u Habsburšku Monarhiju, no upravno je podijeljeno. U razdoblju prve polovice 19. stoljeća Hrvatska i Slavonija su pripadale ugarskom, dok su Istra i Dalmacija pripale austrijskom dijelu Monarhije. Rijeka s primorjem odvojeno je tijelo ugarske krune s nedovoljno jasno razgraničenim nadležnostima hrvatske i ugarske uprave, dok je Vojnom krajinom upravljao Beč. Od konca 18. stoljeća nastoji se stvoriti velika Ugarska, i kao takva nastojala je prisiliti Hrvatsku da prihvati mađarski kao službeni jezik te se nastojalo pripojiti Slavoniju i Rijeku. Značajna prekretnica u razvoju hrvatskoga jezika odvija se upravo u 19. stoljeću, vremenu kada je rođen Dragutin Antun Parčić. Hrvatsku svakodnevicu obilježava vrlo turbulentan politički život koji se odrazio kako na kulturnome tako i na jezičnome planu.

Čitavo se 19. stoljeće može podijeliti u nekoliko razdoblja, prvo je tako ilirsko razdoblje koje traje od 30-ih godina do polovice stoljeća, potom razdoblje filoloških škola koje traje od polovice stoljeća do 90-ih godina te razdoblje pobjede hrvatskih vukovaca koje smještamo u posljednje desetljeće 19. stoljeća. (Ham 2006: 65) Promjene koje će se pojaviti u 19. stoljeću uvelike će utjecati na jezik kakav danas poznajemo.

Hrvatski narodni preporod naziv je za nacionalno-politički i kulturni pokret koji se krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća razvio na području Hrvatske. U vremenu preporoda želi se probuditi nacionalna svijest i ljubav prema vlastitome jeziku jer su do tada u Hrvatskoj u službenoj uporabi bili mađarski i njemački na sjeveru te talijanski jezik na obali.²³ Razdoblje hrvatskoga narodnog preporoda traje od 1790. do 1848. godine. Tridesetih godina (1835.) javlja se ilirski pokret u okviru hrvatskoga narodnog preporoda te traje do 1843. godine. (Novak 2012). Pridjev *ilirski* različito se koristio, a naposljetku termin je i zabranjen 1843. godine od strane Beča. Ilirski je pokret zahvatio sve hrvatske dijelove, a upravo je sjeverozapadna Hrvatska bila značajno središte.²⁴

U vremenu kada traje ilirski pokret niz iliraca koje predvodi Ljudevit Gaj započinje buđenje nacionalne svijesti. Ilirci žele da hrvatski jezik postane jednako vrijednim kao i drugi

²³ Upravo je talijanski jezik bio službenim u vremenu kada Parčić dolazi u Zadar. „Nastava se u gimnazijama te na fakultetima odvijala na francuskome i talijanskome jeziku“ (Morić-Mohorovičić 2014: 19).

²⁴ Više o ilirskom pokretu usp. npr. Vince 1990, Moguš 1995, Novak 2012.

jezici, a Gaj priželjkuje čistoću hrvatskoga jezika. Pobjedom se smatra dopuštenje za izdavanje novina na hrvatskom jeziku 1834. godine. Tako samo godinu dana kasnije, 1835. godine, izlaze *Novine horvatzke s prilogom Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*, čime dolazi do afirmacije jedinstvenoga književnog jezika sa štokavskom osnovicom. U nizu članaka u *Danici* 1935. godine Gaj je objasnio odnos između jezika i rodoljublja, pojam ilirske narodnosti, opseg južnoslavenske i slavenske zajednice i dr. (Murray Despalatović 1976)

Domoljubno lirsko pjesništvo dominira u razdoblju preporoda, ali se javlja i ljubavno.²⁵ Posebice su se istaknule budnice i davorije čiji su glavni predstavnici Ljudevit Vukotinović, Antun Mihanović, Dimitrija Demeter i dr. Zanimljiva je činjenica koja datira sredinom 19. stoljeća, točnije 2. svibnja 1843., kada je Ivan Kukuljević Sakcinski u saboru prvi progovorio hrvatskim jezikom. (Ravlić 1965: 50)

„Ilirci su u kratko vrijeme od pedesetak godina učinili vrlo mnogo, čega su i sami bili svjesni. Ilirsko razdoblje značilo je vrlo mnogo na raznim područjima narodnog i kulturnog života ne samo u sjevernoj Hrvatskoj nego i u drugim hrvatskim pokrajinama” (Vince 1990: 269). Neki od doprinosa koje navodi Vince jesu riješeni pravopisni problemi, „bolje reći pitanja hrvatske latiničke grafije, kojom se i danas služimo“ (Vince 1990: 269), dok su književni jezik na štokavskoj osnovici učinili općim u svim hrvatskim krajevima te je on ulazio u javni život. Vince također navodi kako nije riječ o novome jeziku, već „nastavku starijeg stanja hrvatske štokavske prakse” (Vince 1990: 269). Ne može se reći da su ilirci stvorili književni jezik, ali su zasigurno „protegnuli štokavski književni jezik i na manjinski dio kajkavskog područja i time ujedinili sve Hrvate u jednom štokavskom književnom jeziku” (Vince 1990: 269).

²⁵ Npr. Petar Preradović, Stjepan Vraz i dr.

2. 2. Filološke škole

Početak 19. stoljeća obilježila su dva rječnika čije su indicije vidljive u 18. stoljeću a to su *Ričoslovník* Josipa Voltića²⁶ iz 1803. te hrvatsko-latinsko-talijanski rječnik *Rječosložje* iz 1806. autora Joakima Stullija.²⁷ U razdoblju 19. stoljeća dolazi do bogate leksikografske djelatnosti koja se javlja kao rezultat drugačijega političkog i kulturnog života. Prvim većim hrvatskim rječnikom u 19. stoljeću smatra se *Njemačko-ilirski slovar*²⁸ Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića. Rječnik sadrži oko 40 000 riječi te obiluje novotvorenicama²⁹ koje danas upotrebljavamo.³⁰ Prema mišljenju Vladoja Dukata, veći dio posla oko rječnika obavio je upravo Mažuranić, uz pomoć brata Antuna. (Vince 1990: 249)

U drugoj polovici 19. stoljeća javljaju se različiti stavovi i ideje kako bi trebala biti dovršena hrvatska standardizacija.³¹ Na ilirizam se nastavlja rad zagrebačke filološke škole, jedne od četiriju filoloških škola. Upravo su filološke škole ono što obilježava drugu polovicu 19. stoljeća. Načela zagrebačke škole iznio je Adolf Veber: „Zagrebačka je škola imala zadatak, da kajkavce i čakavce privedu kolo štokavacah, kako bi se razširilo književno polje. Ne bi bilo dobro, da su za taj cilj poprimili Ilirci, među kojima je bilo i štokavacah, namah skrajnju štokavštinu, jer bi tim morali žrtvovati silu dobrih riečih i frazah kojih štokavština nepozna. Zato su, proučivši sva tri narječja, prihvatili iz štokavštine one, koji su pravilniji, a nisu još posve izumrli među štokavci. Takvim su načinom doveli Ilirci na čudo svijeta u kratko vrijeme kajkavce i čakavce u štokavsku zajednicu. Pošto je to tako lijepo pošlo za rukom, ne smije zagrebačka škola, razboritim načinom, obustaviti spasonosne radnje” (Veber 1884: 627).

²⁶ Josip Voltić (1750.-1825.) hrvatski je jezikoslovac i leksikograf.

²⁷ Joakim Stulli (1730.-1817.) hrvatski je franjevac leksikograf. Njegov rječnik smatra se „vrijednom riznicom hrvatske leksičke građe“ (Sukno 1986: 140).

²⁸ Hrvatski dio je pisan latinicom, dok je njemački pisan goticom.

²⁹ Novotvorenice poput *nosoro ili, velegrad* i dr. danas su sastavni dio hrvatskoga jezika.

³⁰ Usp. Vince 1990.

³¹ „Standardizacija je hrvatskoga jezika povijesno uvjetovana s jedne strane postojanjem bogate književnosti na različitim dijalektnim osnovicama i s druge strane sviješću pisaca o pripadnosti istoj jezičnoj zajednici, što je sve rezultiralo međunarječnom konvergencijom na višoj, iznaddijalektnoj razini. Standardizacija je proces koji razumijeva izgrađivanje jezične norme. U izgrađivanju hrvatske jezične norme zbog sociolingvističkih razloga odlučujuću je ulogu odigrao uzus. Naziv standardni jeziku kroatistiku je uveo Brozović prije gotovo pola stoljeća preuzimajući ga iz zapadnog jezikoslovlja, ali ga je već tada i slavistika rabila. Hrvatski je standardni jezik nastao dugotrajnim procesom izgrađivanja jezične norme te uklanjanja neujednačenosti i prevelike varijantnosti. Njegove su norme obvezujuće za sve hrvatske govornike u javnoj komunikaciji. Brozović za svoju tezu da standardizacija počinje polovicom 18. stoljeća iznosi dokaz da tek tada književni jezik dobiva nadregionalna obilježja. Međutim, ako se od najranijih spomenika može pratiti njihova i jezična i stilska nadregionalna isprepletenost, međusobni brojni utjecaji, tada regionalnost nije nikako obilježje književnoga jezika prije prosvjetiteljstva. Logičan je zaključak da standardizacija hrvatskoga jezika počinje s Kašićem koji kao čakavac svjesno odabire štokavštinu za opći jezik. I u tom su mnogi u pravu jer se upravo odabir dijalektne osnovice i njezin opis u sociolingvistici smatra prvom fazom standardizacije” (Tafra 2011: 40).

Zagrebačku filološku školu je predvodio Adolfo Veber, riječku filološku školu Fran Kurelac, zadarsku Ante Kuzmanić, dok je poticaj hrvatskim vukovcima dao Đuro Daničić.³² Uz predvodnika Adolfa Vebera kao predstavnici zagrebačke filološke škole istaknuli su se gramatičari Vjekoslav Babukić te Antun Mažuranić. Valja pritom spomenuti i Dragutina Antuna Parčića čiji se leksikografski rad nastavlja na djelovanje zagrebačke filološke škole.³³ Kada je riječ o leksikografima zagrebačke filološke škole tu su Bogoslav Šulek te Ivan Mažuranić i Jakov Užarević. Zagrebačka će filološka škola „upravo šezdesetih godina dominirati hrvatskim kulturnim životom. Tek će je kasnija vremena potkopati” (Vince 1990: 313).

Godine 1858. u Zadru izlazi *Rječnik ilirsko-talijanski* Dragutina Antuna Parčića, sljedbenika zagrebačke filološke škole (Morić-Mohorovičić 2014). Ocem hrvatskoga znanstvenog nazivlja smatra se Bogoslav Šulek, jedan od najznačajnijih hrvatskih leksikografa te autor *Njemačko-hrvatskog rječnika (1860)*, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja (1874-75)* te *Jugoslavenski imenik bilja (1879.)*. *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* objavljen je 1874. godine i u njemu njemačku terminologiju proširuje talijanskom. Ono što ga čini petojezičnim rječnikom jest to što tehničkim strukama pridružuje francusko i englesko nazivlje. Iste godine Parčić izdaje drugo izdanje svoga hrvatsko-talijanskoga rječnika. Ipak, valja napomenuti da su drugu polovicu 19. stoljeća obilježili jednojezični rječnici poput *Rječnika hrvatskoga jezika* kojega izdaje Južnoslavenska akademija znanosti 1880. godine.³⁴

Godine 1868. u nakladi braće Battara izlazi Parčićev *Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)*, koji je drugo izdanje doživio osamnaest godina kasnije – 1886. godine.

Godine 1901. izlazi Parčićevo životno leksikografsko djelo, treće i prošireno izdanje, *Rječnik hrvatsko-talijanski* koji se po mnogočemu razlikuje od *Rječnika hrvatskoga jezika* Ivana Broza i Franje Ivekovića koji izlazi iste godine.³⁵

Ilirizmu na koje se nastavlja djelovanje zagrebačke filološke škole protivi se zadarska filološka škola koja je težila standardizaciji usmjerenoj ikavskoj štokavštini s prizvukom na tradiciju starije književnosti. Unutar riječke filološke škole djelovali su osim Frana Kurelca i Fran Pilepić, Ivan Dežman te Bude Budislavljević, a zalagali su se za arhaičan jezik koji bi činila sva tri hrvatska narječja, dok bi prednost imalo najstarije, čakavsko narječje. (Vince 1990: 406)

³² Usp. npr. Vince 1990; Moguš 1995; Ham 2006.

³³ Usp. Morić-Mohorovičić 2015, kada je to i utvrđeno.

³⁴ Usp. npr. Vince 1990.

³⁵ U nastavku rada će biti više riječi o spomenutim rječnicima.

„Djelatnost je hrvatskih vukovaca usmjerena stvaranju zajedničkoga jezika Hrvata i Srba, a njihove su gramatike prenositeljice jugoslavenske ideje koja je u 19. st. probujala među hrvatskim intelektualcima, pa tako i među nekim jezikoslovcima i književnicima...polaze od zamisli da su Hrvati i Srbi jedan narod i da kao jedan narod trebaju zajednički jezik” (Ham 2006: 125).

3. ŽIVOT I DJELO DRAGUTINA ANTUNA PARČIĆA

3.1. Život u Hrvatskoj

Hrvatski leksikograf, gramatičar, filolog te promicatelj glagoljaštva, Dragutin Antun Parčić rođen je u Vrbniku 26. svibnja 1832. godine. Rođen je u samome središtu glagoljaštva na otoku Krku, gdje provodi prve godine svoga školovanja, a potom odlazi u samostan trećoredaca sv. Marije na zapadnom djelu otoka Krka, Glavotoku.³⁶ Njegovu nadarenost uočava poglavar samostana, Roman Gršković³⁷ koji ga šalje u njemačko-talijansku, višu pučku školu na Krku. Nakon završetka više pučke škole, dvije godine provodi na Glavotoku gdje se susreće s glagoljicom te usvaja latinski i talijanski što mu olakšava daljnji nastavak gimnazijskog školovanja. Kao jedanaestogodišnjak, oblači redovničku halju franjevac trećoredaca³⁸ te odlazi u Zadar, u samostan sv. Mihovila, koje je svojevrjemenom bilo istaknuto glagoljaško središte. U Zadru se školuje u talijanskoj gimnaziji te bogosloviju u sjemeništu Zmajević³⁹. (Morić-Mohorovičić 2014: 12)

Nadaren i radišan, Parčić je u šestome razredu gimnazije sastavio talijansko-hrvatski rječnik koji je tiskan u Rijeci. „Rječničić od svega 120 stranica izda u Rijeci nakladnik Karletzky, a Parčić zasluži svoj prvi honorar” (Gostl 1998: 17). U listopadu je 1854. u samostanu sv. Marije na Glavotoku položio redovičke zavjete. (Mohorovičić 2014: 12)

Samo tri godine kasnije, Parčić postaje profesorom u Zadru gdje predaje hrvatski jezik i matematiku. Godine 1858. izdaje *Rječnik ilirsko-talijanski* u izdanju Petra Abdelića u Zadru. Godine 1860. je izabran za predstojnika samostana sv. Pavla na malome otoku Galevcu (Školjić) u blizini Ugljana. Valja istaknuti njegovu suradnju s profesorom Ivanom Berčićem. Parčić je imenovan 1864. godine tajnikom Provincije te lektorom-učiteljem redovničke omladine.

Nezadovoljan prisilnim odlaskom iz Zadra u Krk, od Svete Stolice moli da mu omoguće prelazak u drugi red, no ta molba je odbijena. Ponovnim dolaskom u Zadar, slijede novi problemi. Parčić se nadao kako će dobiti katedru za staroslavenski jezik, ali je ta katedra

³⁶ Valja istaknuti da je samostan Trećeg reda sv. Franje smješten na obali mora i kao takav nastao je 1468. kada ga je izgradio Matej Bošnjak, a 1507. sagrađena je prostrana crkva. (Morić-Mohorovičić 2014: 12)

³⁷ Rođak Dragutina Antuna Parčića koji je uočio Parčićevu nadarenost te ga šalje u višu pučku školu. (Morić-Mohorovičić 2014: 12)

³⁸ O trećem redu sv. Franje u Hrvatskoj usp. npr. Morić-Mohorovičić 2014.

³⁹ Sjemenište dobiva naziv po zadarskom nadbiskupu Vinku Zmajeviću (1713.-1745.) koji od pape Benedikta XIII. dobiva dopuštenje za gradnju sjemeništa u kojemu bi boravili popovi glagoljaši. (Morić-Mohorovičić 2014: 12)

pripala Ivanu Berčiću.⁴⁰ U nakladi braće Battara izlazi 1868. godine u Zadru *Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski) o. Dragutina A. Parčića, trećeg reda Sv. Frana*.

Iste godine kada izdaje rječnik, Parčić se vraća u Krk u ulozu učitelja redovničke mladeži gdje ostaje do 1871. godine. Prvom tiskarom na otoku Krku smatra se upravo *Serafinski tisak* koji s radom započinje 1875. godine, a čiji je osnivač bio Parčić. Za tiskaru je pribavio maleni tiskarski stroj, a latinička i glagoljska slova je lijevao i rezao samostalno. Parčićeva tiskara smještena je u jednu od prostorija samostana sv. Marije u Glavotoku.⁴¹

Grammaica della lingua slava (illirica) koju je sastavio Parčić objavljena je u Zadru 1873. godine. Adolfo Veber ju je preporučio za školsku upotrebu. Sljedeće godine Parčić izdaje drugo izdanje *Rječnika slovinsko-talijanskoga*. Godine 1877. Parčićevu je *Grammaticu* u Parizu preveo J. B. Feuvrier, ali s nešto drugačijim nazivom *Grammaire de la langue serbo-croate par A. Parčić*.

⁴⁰ Katedru za staroslavenski jezik je nakon smrti Ivana Berčića preuzeo Josip Dujmović. (Gostl 1998)

⁴¹ „Poput naših starih glagoljaša...znao je vrijednost štampe za glagoljicu te će zato slijedeći primjer svoga zemljaka — Vrbničanina Blaža Baromića — i sam urediti svoju štampariju u trećeredskom samostanu u Glavotoku s glagolskim i latinskim slovima, u kojoj će on štampati neke svoje stvari i razne druge za svoju provinciju” (Bolonić 1965: 21).

3.2. Život u Rimu

U godinama koje slijede Parčić se nije mogao pomiriti s time da upravo njemu nije dano mjesto profesora staroslavenskoga jezika na zadarskoj teologiji čime se u njemu javlja razočaranje, ali i stanje koje dovodi do duševne krize. Spremajući se za sekularizaciju, Parčić se želio posvetiti leksikografiji i staroslavenskome jeziku u Zagrebu, smatrajući beskorisnim boravak u Krku.⁴² Parčić odlazi 1875. u Đakovo biskupu Strossmayeru kako bi se situirao u njegovu biskupiju, ali ga tada dr. Ivan Črnić⁴³ odabire za kanonika Zavoda sv. Jeronima u Rimu.⁴⁴ Iako je 1876. godine, u 44. godini života, Parčić odlučio napustiti redovničku halju franjevac trećoredaca, uz njih ostaje sve do smrti. Nadalje je uslijedio odlazak u vječni grad gdje ga vrlo srdačno primaju kanonici Mrkica i Črnić.

U Rimu je pripremao drugo izdanje hrvatske gramatike⁴⁵ koja izlazi u Zadru 1878. godine u nakladi Spiridiona Artealea.

Parčić je autorom i rukopisne slovnice⁴⁶ podijeljene „u 26 naslova”, koja je „prije svega prikaz talijanske fonetike i fonologije i talijanske morfologije” (Morić-Mohorovičić 2015: 2)

Autor se svjesno nastojao odricati materijalnih, tjelesnih i drugih užitaka. Njegova soba, kako ju Klemen Kvirin Bonefačić naziva „laboratorij”, bila je ispunjena knjigama i rukopisnim zapisima, raznim satovima i pisaćim strojem. U sobici pokraj laboratorija nalazio se krevet te stol s alatima za lijevanje slova. „To je bio stan kanonika Parčića. Tuj je on provodio svoje dane u Rimu kroz 25 god. ne mareći mnogo što se u svijetu zbiva, niti je tražio, da svijet o njemu što čuje i znade” (Bonefačić 1903: 18).

U Senju je 1886. godine objavljeno drugo izdanje *Rječnika taliansko-slovinskoga (hrvatskoga)* u nakladi H. Lusteru.

Sveta Stolica je poslove oko slaganja misala prepustila Parčiću koji misal dovršava u siječnju 1893.⁴⁷ Hrvatska redakcija misala je napisana na glagoljici i hrvatskokrkvenoslavenskome jeziku te je njegovo izdanje dočekanost pohvalama. Tako ga je

⁴² Pritom valja istaknuti kako je Parčić ostao sa franjevcima trećoredcima blizak sve do svoje smrti. (Gostl 1998; Morić-Mohorovičić 2014)

⁴³ Upravitelj Hrvatskoga zavoda sv. Jeronim u Rimu, istaknuti hrvatski slavist i povjesničar. (Gostl 1998)

⁴⁴ Odabran je nakon što je uslijedilo odobrenje za sekularizaciju iz Rima u ožujku 1876. godine. (Gostl 1998)

⁴⁵ *Grammatica della lingua slava (illirica)...Seconda Ed. notevolmente accresciuta ed emendata secondo i piani d' insegnamento, Zara, Spiridione Arale, 1878.*

⁴⁶ O nazivu slovnica usp. bilješku 20.

⁴⁷ *Rim'ski Misal' sloven'skim' ezikom presv. G. N. Urbana Papi VIII povelieniem' izdan'. Missale Romanum slavonico idiomate ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini, Congr. de Propaganda Fide, Rim, 1893.*

Parčiću su bile potrebne tri godine kako bi dovršio misal. Krenuo je s radom 21. studenog 1890., a dovršio ga je 22. siječnja 1893. godine. (Gostl 1998; Morić-Mohorovičić 2014)

Vatroslav Jagić nazvao „trijumfom slavenske filologije, istaknuvši da to djelo služi na čast i Rimskoj kuriji i slavenskoj znanosti podjednako“ (Gostl 1998: 40). Valja istaknuti činjenicu da se tim misalom nakon dugo vremena izbivanja vratio hrvatskokrkvenoslavenski jezik „kakav je bio u uporabi do tiskanja rusificirana Levakovićeve Misala iz godine 1631“ (Gostl 1998: 40). Misal mu je osim riječi hvale donio i nagradu Pape koji ga je imenovao počasnim komornikom te mu dodijelio zlatnu medalju *Pro Ecclesia et Pontifice* (Gostl 1998: 40).

Krajem 1893. godine u Rimu je objavljen i hrvatski obrednik, *Rimski ritual*⁴⁸, a godinu kasnije objavljen je Brozov *Mali azbukvar za pravilno i jednolično čitanje glagolice u novih crkvenih knjigah po hrvatskoj recenziji* kojega upotpunjavaju Radetić i Parčić. Parčić je po svojoj naravi bio izuzetno marljiv i ustrajan u radu o čemu nam svjedoče njegova tematski raznovrsna djela.⁴⁹

Godine 1901. u Zadru u nakladi Narodnoga lista autor izdaje treće izdanje *Rječnika hrvatsko-talijanskoga*.

Na ulasku u novo stoljeće, godine 1902. u Rimu, 25. prosinca, umire Dragutin Antun Parčić. Sve što je dotada napisao, rukopisne zapise, glagoljske knjige, oporukom je ostavio Staroslavenskoj akademiji u Krku, a njegovi posmrtni ostaci pohranjeni su na rimskome groblju Campo Verano u zajedničkoj grobnici Ilirske bratovštine. Nakon njegove smrti pronađeno je nekoliko rukopisa od kojih su neki *Staroslavensko-latinska slovnica*, *Rječnik latinsko–glagoljski*, homilije svetaca, prijevod Mučenikoslovlja franjevačkih trećoredaca na staroslavenski jezik.⁵⁰

⁴⁸ *Rimski ritual (Obrednik)*, izdan po zapoviedi sv. Oca pape Pavla V a pomnožen i poizpravljen Benediktom XIV čestite uspomene s dodatkom ranih novih blagoslova, Congr. de Propaganda Fide, Rim, 1893.

⁴⁹ Usp. npr. Bolonić 1973; Gostl 1998; Morić-Mohorovičić 2014.

⁵⁰ Usp. npr. Vince 1005, Gostl 1998

3.3. Svestrani Parčić

Parčić je za vrijeme boravka u Krku 1865. godine izradio detaljni zemljovid otoka Krka u mjerilu 1:20 000, veličine 242 cm x 210 cm. Karta je restaurirana 1990. godine. Parčić se zanimao za mehaniku, posebice elektricitet i urarstvo. Bio je izuzetan zaljubljenik u fotografiju, pa ga se može spomenuti u okviru „povijesti rane hrvatske fotografije“ (Gostl 1998: 44). Tako se smatra jednim od prvih koji je ispitivao mogućnosti kalotipske fotografske tehnike. Kao svjetlopisac okušao se u dokumentarnoj i znanstvenoj fotografiji, dok je ljubav prema slikarstvu i darovitost pretočio u umjetničkoj fotografiji. U Provicijalatu trećoredaca u Zagrebu i Staroslavenskoj akademiji u Krku sačuvani su fotografski radovi koji se sastoje od portreta raznih osoba, stereo-fotografija, fotografija snimljenih uz pomoć teleskopa i mikroskopa, toniranih i koloriranih fotografija, fotografija arhitektura i dr. Najstarija sačuvana i datirana fotografija što ju je snimio Parčić jest iz 1859. godine, a snimljena je u Prvić Luci nedaleko Šibenika. Posljednja Parčićeva datirana fotografija nosi nadnevak 15.ožujka 1879. godine. Neki od značajnijih objekata koji su došli pod okular mladoga Parčića jesu crkva Gospe od Zdravlja iz otprilike 1867., Kopnena vrata u Zadru oko 1860. te zgrada Gradske straže i peterodijelna panorama Preka. Najviše je sačuvanih radova na kojima se nalaze ljudski portreti. Bolonić ga naziva „pionirom fotografije u Hrvatskoj“ (Bolonić 1973: 430) te smatra kako je u prvim biografijama poznatog nam jezikoslovca bilo malo riječi o njegovome fotografskom angažmanu.

Osim fotografijom, Parčić se okušao i u slikarstvu te bakrorezu. Arhiv provincije franjevačkih trećoredaca u Zagrebu čuva Parčićev akvarelni crtež *Gospe od Zdravlja*. Kada je riječ o pjesničkome umijeću, Parčić se okušao i na tome polju, napisavši pjesme na latinskome, grčkome i talijanskome jeziku, te sonete prilikom mladih misa redovnika. Važno ga je spomenuti i u okviru prevoditeljskoga rada. Tako je 1875. godine preveo i tiskao uvodno pjevanje Danteova epa *Božanstvena komedija*, u vlastitoj tiskari Serafinski tisak u Glavotoku, u povodu mlade mise subrata o. Stjepana Ivančića.

4. UTJECAJ TALIJANSKOGA JEZIKA U ZADRU

Utjecaj višestoljetne mletačke vlasti vidljiv je na čitavom dalmatinskome području i u stoljećima kada prestaje njena vlast. Stoljeće u kojemu je rođen franjevac trećoredac Dragutin Antun Parčić doživljava ekspanziju na kulturnome, političkome, ali i jezičnome planu. Zadar u kojemu je djelovao i sam Parčić, postaje glavnim središtem Dalmacije. Otvaraju se tako čitaonice, knjižnice, gimnazije⁵¹ i fakulteti. Nastava u gimnazijama i fakultetima odvija se na talijanskome i francuskome, a ne na hrvatskome jeziku. U Zadru se također izdaju prve hrvatske novine *Il Regio Dalmata* koje izlaze na talijanskome i hrvatskome jeziku.⁵² Dolazi do bujanja kazališnoga života, ali i objavljivanja kako književnih tako i jezikoslovnih djela.⁵³ (Morić-Mohorovičić 2014: 19) Komunikacija se vrši na talijanskome, javni život, ali i škole također su na talijanskome jeziku. Valja istaknuti i činjenicu da i sami pokretači preporoda nisu vladali materinskim jezikom, već su polazeći talijanske škole, ali i služeći se talijanskim jezikom u javnome diskursu više vladali njime, dok su materinski tek trebali usavršiti.⁵⁴

⁵¹ Otvorena je gimnazija u Zadru koju će 1843. godine pohađati Parčić. (Morić-Mohorovičić 2014: 19)

⁵² *Il Regio Dalmata* ili Kraljski Dalmatin glasilo je koje je izlazilo u Zadru od 12. srpnja 1806. do 1. travnja 1810. godine. Riječ je o francuskome glasilu koje izlazi na hrvatskome i talijanskome jeziku. (Morić-Mohorovičić 2014: 19)

⁵³ Takav procvat odrazio se i na leksikografskome stvaranju, posebice u drugoj polovici 19. stoljeća u Dalmaciji. „Potreba za rječnicima, kao odgovor sve to izraženijim zahtjevima narodnog osvješćivanja Dalmacije, postaje sve znatnijom.“ (Gostl 1998: 99)

⁵⁴ O političko-društvenoj situaciji u Dalmaciji usp. npr. Grabovac 1964; Bralić 2010; Oršolić 2010.

5. LEKSIKOGRAF DRAGUTIN ANTUN PARČIĆ

Parčić kao leksikograf objavljuje više dvojezičnih rječnika „koji i danas uživaju glas vrsnih hrvatskih rječnika” (Bolonić 1972: 425). Svako sljedeće izdaje njegova rječnika biva kvalitetnije obrađen od prethodnoga. (Bolonić 1972: 425)

Četrdeset godina Parčić je uživao u prikupljanju leksičke građe i usavršavanju rječnika. Od djetinjstva pokazuje nadarenost za leksikografski rad, o čemu će više riječi biti u nastavku teksta.

5.1. Rječnik ilirsko-talijanski 1858.

Kao što je već spomenuto, leksikografskim se radom Parčić počeo baviti vrlo rano. U šestom je razredu gimnazije sastavio mali talijansko-hrvatski rječnik koji je Karletzky⁵⁵ objavio u Rijeci. Za vrijeme boravka u Zadru pažljivo je prikupljao riječi koje je želio uvrstiti u hrvatsko-talijanski ili talijansko-hrvatski rječnik. Godine 1858. u nakladi Petra Abdelića te tiskom riječke tiskare u vlasništvu E. Rezza, izdano je prvo važnije Parčićevo leksikografsko djelo pod nazivom *Rječnik ilirsko-talijanski. Polag najnovijih izvorah sastavio ga O. Dragutin A. Parčić Tretjeg Reda Sv. Frane*. Petar Abdelić je najavio izlazak rječnika u Gajevu glasilu *Narodne novine* gdje spominje kako će izdanje rječnika biti otisnuto na otprilike 800 stranica te se nada da će biti od velike koristi u Dalmaciji. Prilikom izrade ovoga rječnika Parčić se služio rječnicima Jakova Mikalje,⁵⁶ Ardelija Della Belle,⁵⁷ Joakima Stullija,⁵⁸ Josipa Drobnića,⁵⁹ Fröhlicha Veselića,⁶⁰ te Vuka Stefanovića Karadžića. (Bolonić 1972)

⁵⁵Čeh Lovro Karletzky osnovao je tiskaru 24. srpnja 1779. godine. Tiskara prestaje s radom 1899. godine, a svojevrmeno je činila društvenu i kulturnu okosnicu grada Rijeke i okolice. O tiskari obitelji Karletzky usp. Holjevac 2010.

⁵⁶Jakov Mikalja hrvatski je jezikoslovac isusovac te leksikograf koji je objavio sinoptički hrvatsko-talijansko-latinski rječnik *Blago jezika slovinskoga*. Rječnik je otisnut između 1649. i 1651. godine u Loretu i Anconi. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40703>, preuzeto 5. rujna 2017.)

⁵⁷Ardelio Della Bella talijanski je isusovac, misionar, znanstvenik te leksikograf koji izdaje 1728. godine komparativni talijansko-latinsko-hrvatski rječnik naslova *Dizionario italiano-latino-illirico*. Upravo je ovo djelo Parčiću bilo od velike važnosti prilikom stvaranja vlastitoga rječnika. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14401>, preuzeto 5. rujna 2017.)

⁵⁸Joakim Stulli hrvatski je leksikograf koji je autor djela *Rječosložje slovinsko-italijansko-latinsko* objavljenog u Dubrovniku 1806. godine. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58525>, preuzeto 5. rujna 2017.)

⁵⁹Josip Drobnić napisao je *Ilirsko-njemačko-talijanski mali rječnik* (1846.–1849.). Zlatko Vince drži da navedeni rječnik Parčiću nije bio od prevelike važnosti. (Vince 2002: 274)

⁶⁰U Parčićevu izvoru ne nalazi se Mažuranić-Užarevićev rječnik, već djelo Fröhlicha Veselića *Rječnik ilirskoga i njemačkoga jezika* koji sadrži leksičku građu Mažuranić-Užarevićeva rječnika. (Gostl 1998)

Zbog društvenih prilika⁶¹ bilo je nužno napisati rječnik koji bi sadržavao hrvatske riječi objašnjene talijanskim jezikom. Ponajviše se ta potreba osjećala u obraćanju puku koji je poznao isključivo materinski jezik. „Tu je potrebu nastojao zadovoljiti Drobnićev trojezični hrvatsko-njemačko-talijanski, no on je zbog male naklade ubrzo rasprodan” (Gostl 1998: 113). Bilo je tu rječnika poput Karadžićeva *Srpskoga rječnika* ili Fröhlichova hrvatsko-njemačkog i njemačko-hrvatskoga „rukoslovnika”, ali nijedan nije bio prikladan za korištenje.⁶²

Kako bi javnost potaknuo na korištenje materinskoga jezika, Parčić je prikupio riječi te objavio rječnik koji bi uvelike trebao olakšati srednjoškolsko obrazovanje ili obrazovanje uopće. Rječnik je bio od velike pomoći i onima koji su željeli poznavati vlastiti jezik. O potrebi za ovakvim rječnikom progovara i sam Parčić u svome predgovoru navodeći sljedeće: „Ova i susjedne pokrajine jur oddavna osietiše potrebu priručnog rječnika, koi bi uzporedio značenje ilirskih s talianskimi riečimi, i kog bi mogao svak lahko i ciene nabaviti i upotriebiti“ (Parčić 1858: V). Parčić također navodi kako „rastućoj omladini pokraj raznovèrstnih naukah omili i materinski jezik, ter da ga zagèrli i nauči se vieštom u njem pisanju i govorenju“ (Parčić 1858: V).

Parčićev rječnik proteže se na 847 stranica, a riječi su posložene u dva stupca. U svakom se stupcu nalazi oko 25 riječi. Uvodni dio rječnika zauzima predgovor na hrvatskome, potom i na talijanskome jeziku te popis kratica (*Tablica pokratjenjah*).⁶³ Ključan korpus rječnika zahvaćen je od 1. do 818 stranice, dok su posljednje stranice rječnika predodređene za onomastičke dodatke.⁶⁴ Rudimentaran korpus rječnika čini oko 42 000 leksema, pritom nisu uključene izvedenice, frazemi i idiomatski izričaji, dopunu čine 566 toponima i 900 antroponima.

Posebno je istaknuto strukovno i znanstveno nazivlje, civilizacijska leksička nadogradnja rječnika te riječi iz znanosti i tehnike. Terminološki rječnik *Juridisch-politische Terminologie für die slavische Sprachen* koji je izdan u Beču 1853. godine te zadarski pravni časopis *Pravdonoša* Parčiću su koristili kao izvor pravnoga nazivlja⁶⁵ kako bi se rječnikom mogli služiti „i zakonodavci i upravni čiovnici” (Bolonić 1972: 427).

⁶¹ Usp. poglavlje 2. 1. *Stoljeće promjena* te 4. *Utjecaj talijanskoga jezika u Zadru*.

⁶² Karadžićev „jer je bio otisnut ćirilicom te donio samo latinska i njemačka značenja“, Fröhlichov „jer je uključivao pak samo njemačka“ (Gostl 1998: 113).

⁶³ Predgovor na hrvatskome se nalazi na stranicama V-VIII, dok predgovor na talijanskome zauzima stranice IX-XII.

⁶⁴ *Kèrstna imena muška i ženska* zapisana su od 819. do 833. stranice, a *imena zemljopisna* od 834. do 847. stranice.

⁶⁵ Usp. npr. Gostl 1998; Bolonić 1972; Vince 1993.

U prikupljanju riječi Parčić je imao veliku podršku i pomoć svećenika Ivana Berčića i Ivana Belamarića te Antuna Berčića.⁶⁶ O tome govori u svome predgovoru: „Upisao sam takodjer dosta riečih iz prostog pučkog govora, koje mi većim dielom pribaviše mn. Poštovai sveštenici Ivan Berčić i Ivan Belamarić kojim ovdie javno zahvaljivam kao vèrstnim domorodcem” (Parčić 1858: VI). Kako bi svaka riječ imala jasno značenje, Parčić se služio starijim leksikografskim djelima, ali i novijom leksičkom građom „pa je ekscerpirao i djela suvremenih tadašnjih pisaca” (Bolonić 1972: 427).

Nadalje slijedi opis hrvatske leksičke građe. Hrvatske su imenice tako determinirane oznakom roda te genitivnim nastavkom množine, ako uključuje kakvu nepravilnost, a istaknute su i uglavnom nepravilnosti u množinskim oblicima. Talijanske su istovrijednice bez gramatičkih odrednica. (Gostl 1998: 117)

Babine, *ah, f. pl. pueroerio; pranzo chesi dà dopo il parto.*⁶⁷

Cvietana, *f. flora.*

Parčić tako bilježi nastavak –ah u genitivu množine npr. *trudah* (Parčić 1958: V) po uzoru na svoje prethodnike. Upravo je bilježenje nastavka –ah u genitivu množine jednom od glavnih odlika zagrebačke filološke škole koju nastavlja i sam Parčić.

Pridjevi su označeni kraticom *agg.* te nastavcima za sva tri roda. Oblikom *bra* vidljivo je kako je svoj rječnik Parčić namijenio puku koji nije bio vješt stvoriti primjerice oblike ženskoga roda pridjeva od muškoga roda nastavkom. Parčić tako bilježi oblik za ženski rod *bra* od posljednjeg istog slova za muški rod. Također postoji mogućnost da se Parčić za takvu kontemplaciju odlučio kako bi čitatelj umjesto dobara mogao zapisati dobra što uzrokuje glasovna promjena nepostojanoga a.

Dobar, *bra, o, agg. Buono.*

Liep, *a, o, agg. (comp. liepsi e lijeplji) bello, avvenente.*

Glagoli su označeni infinitivom, 1. licem prezenta te kategorijom svršenosti ili nesvršenosti. (Gostl 1998: 118)

Primjer u glagola nam potvrđuje kako će oblike, a ne nastavke za različite oblike pisati bez obzira na izmjene u osnovi riječi glasovnim promjenama.

Odpokloniti se, *nim se, vnp. contracambiar l'inchino.*

Mikati, *mikam, mićem, vai. scardassare, pettinare*

Zatèrti, *zatarem, zatrem, vap. contristare, attristare, affligere*

⁶⁶ Usp. npr. Gostl 1998; Bolonić 1972; Vince 1993.

⁶⁷ Objed koji se služio nakon poroda. (Gostl 1998: 17)

Kraticama su označene nepromjenjive vrste riječi poput priloga, prijedloga i uzvika, a od promjenjivih vrsta riječi označeni su brojevi. (Gostl 1998: 119)

„Rječnik u onomastičkom dodatku donosi abecedirani popis krsnih muških i ženskih imena. Hrvatska imena određena su muškim i ženskim rodom, a uz njih je pridodana talijanska inačica“ (Gostl 1998: 119)

Alempije, m. *Alipio*.

Andraš, m. *Andrea*.

Talijanska inačica izostavljena je kod čisto slavenskih imena (Gostl 1998), npr.

Dragomir, m.

Kupina, f.

Sljedeći je onomastički dodatak rječniku abecedirani popis hrvatskih zemljopisnih naziva uz talijanske prijevodne istoiznačnice. Uz naziv je pridodana i naznaka poput grad, manji grad, rijeka, otok i dr. Hrvatski toponimi određeni su gramatičkim rodom, kod imenica gdjekad i genitivnim nastavkom. Pridjevski oblici geografskih naziva također su označeni gramatičkim rodom. (Gostl 1998: 119) Navedeni su i žitelji:

Glavotok, m. *sull' isola di Veglia, S. Maria di Capo*.

Pražki, a, o, *agg. Di Praga*

Bakarac, *rca*, m. *Buccarizza*.

Oblikom *rca* vidljivo je kako je svoj rječnik Parčić prilagodio puku te je nastojao stvoriti oblike kako bi čitatelju olakšao tvorbu željenoga oblika.

Turcizme⁶⁸ Parčić bilježi zvjezdicom (*). Najviše turcizama nalazi se pod slovom A, točnije njih 146 od ukupno 340 (Gostl 1998: 120), npr.:

*Aba, f. *sorta di panno ordinario*.

*Ada, f. *isola* (Otok)

Kraticama su također obilježene zastarjele riječi i tuđice poput grecizama, talijanizama, slovenizama i rusizama, kao i strukovno i znanstveno nazivlje (anatomski, botanički, kemijski i fizikalni nazivi, pravna i gramatička terminologija). (Gostl 1998: 121)

Bilježenje jata izazvalo je razne polemike. Radi ekonomičnosti mjesto trovsne mogućnosti izgovora ie, i, e, Parčić ostvaraje jata bilježi podjednako dvoglasom ie, u svim slučajevima, bez obzira je li riječ o kratkom ili dugom jatu, npr. *zahtieva, miesta, rieči* i sl.

⁶⁸ Uveo ih je, objašnjava Parčić, ne zbog aktivne uporabe u jeziku, već zbog narodne pjesme i nekih pučkih izraza u kojima se susreću. (Gostl 1998)

(Parčić 1858: 7) Slogotvorno r bilježi dvoglasom èr, što je dijelom koncepcije zagrebačke filološke škole.⁶⁹ Vidljivo je to u primjerima svèrha, svesèrdno i sl. (Parčić 1858: 7)

⁶⁹ Usp. npr. Tafra 1993; Ham 2006, Morić-Mohorovičić 2014.

5.2. Kritika i javnost

Kao što je već spomenuto javnost je vrlo pozitivno dočekala izdanje rječnika, ne samo zbog toga što je bilo nužno njegovo objavljivanje, već i zato što je Parčić uistinu učinio dobar posao.

Tako *Rivista dalmata*⁷⁰ u svibnju 1859. godine objavljuje na talijanskome jeziku recenziju u kojoj govori kako je rječnik bolji od Drobnićeva i Fröhlichova te korisniji od npr. Šulekova koji izlazi u Zagrebu. U prilog dobro obavljenom poslu ide i činjenica da je vrlo brzo rasprodana velika količina primjeraka Parčićeva rječnika. Ono što mu zamjera jest da je rječnik napisan samo na tragu dotadašnje leksikografske tradicije, što i možemo očekivati od pripadnika zagrebačke filološke škole, zanemarujući govoreni narodni jezik, što ne umanjuje njegovu vrijednost. No, osim riječi hvale, Parčiću je uslijedilo i nekoliko kritika. (Gostl 1998)

Tako je u prosincu 1858. godine u Rijeci objavljena recenzija u 37. broju časopisa *Neven* u kojemu nepoznati kritičar zamjera nedostatak akcentuacije te pogrešan abecedni poredak zbog nemogućnosti razlučivanja jata (dugog i kratkog). (Gostl 1998)

5.3. Rječnik slovensko-talijanski 1874.

Parčić u Zadru 1874. godine izdaje *Rječnik slovensko-talijanski* u nakladi braće Battara. Riječ je o drugome, prepravljenom izdanju ovoga rječnika koji će za tri desetljeća doživjeti svoje treće izdanje. (Bolonić 1972: 428)

Rječnik i drugom izdanju zadržava uobičajenu strukturu, pa tako nakon *Predgovora* i *Tablice pokraćenih rieči* slijedi korpus rječničke građe. Parčić je u drugome izdanju dodao „petnaest tisuća novih riječi” (Bolonić 1972: 428). Upravo će ovo djelo biti glavnim izvorom korištenja za one koji se žele služiti talijanskim jezikom sve do pojave Deanovićeve rječnika. (Vince 1995: 294)

Onomastički dodatci, kao i u prvome izdanju, uključuju popis osobnih muških i ženskih imena (od 1015. do 1031. stranice) s oko 1200 antroponima i popis zemljopisnih imena (od 1033. do 1059. stranice) s oko 1700 toponima. U rječniku se tako ukupno nalazi oko 53000 riječi. (Gostl 1998: 119)

⁷⁰ Talijanski časopis za književnost koji 1899. godine u Zadru pokreću Roberto Ghiglianovich i Luigi Ziliotto. Najprije je djelovao u Hrvatskoj, a potom u Italiji. (Gostl 1998)

U *Predgovoru* Parčić govori o konceptu rječnika, leksičkoj građi i prinosnicima. (Gostl 1998). Rječnik je uvećao riječima iz narodnoga govora.⁷¹ Parčić napušta bilježenje sonantnog r sa èr te se priklanja bilježenju slogotvornog r bez popratnog samoglasnika navodeći „sbog toga što dan danas najglavnija jezikoslovna djela pripisuju pismenu r i samoglasni značaj” (Parčić 1874: 6)

Vidljivo je to u npr: *kry, i. f. sangue* (Parčić 1874: 372)

Poštujući kritiku, napušta praksu bilježenja dugog i kratkog jata dvoglasom ie. Međutim, mogli bismo reći kako nije dosljedan tome.

Npr. *izprieka, avv. da fianco* (Parčić 1978: 271)

Slijedi etimološki način pisanja, a ne fonetski kako mu je preporučeno jer „preveć bi bilo naraslo djelo a bez očevidne koristi” (Parčić 1874: 5-6).

Kao i u prvom izdanju „gramatičke informacije u rječniku donose se na morfonološkoj razini (promjene u deklinaciji, nepravilni oblici) i onoj semantičkoj (glagolski vid ili aspekt). Rječnik obuhvaća riječi, u manjoj mjeri sintagmatske izraze i frazeološke veze. Polisemija i homonimija razrađene su pod istim rječničkim člankom. Značenjska polja obilježena su brojevima” (Gostl 1998: 130). Naznačen je i reducirani broj grecizama, latinizama, bohemizama, talijanizama, rusizama i slovenizama. Rječnik donosi veliki broj narodnih riječi, uklopljene su i novotvorenice, uglavnom preuzete od Šuleka, a rjeđe od Stullija. Npr. *dušoslovje* (psihologija), *mudroslovje* (filozofija), *zemljomjerstvo* (geodezija) i sl. (Gostl 1998: 131) Kao što je uočljivo imenice bilježi s oznakom roda, baš kao i u prethodnome izdanju. Novotvorenice koje Parčić bilježi jesu imenice poput: (Gostl 1998: 131)

Dvoslovka, f. *dittongo* u značenju diftonga dvoglasa

Zemljokaz, m. *mappa* (del catastro)

Glagoli su označeni infinitivom, 1. licem prezenta te kategorijom svršenosti ili nesvršenosti.

Bogovati, *gujem, vni. esser Dio*

⁷¹ Mihovil Pavlinović je Parčiću dao na raspolaganje više od tisuću leksema iz svoje dotada neobjavljene zbirke. U rječniku ih bilježi slovom P (P.), dok od slova L do kraja rječnika nalazimo lekseme koje je Parčiću ustupio kanonik Mrkvica. (Bolonić 1072: 428)

5. 4. Rječnik hrvatsko-talijanski 1901.

Nakon dugih četrdeset godina bavljenja i prikupljanja leksičke građe, 1901. godine konačno izlazi treće prepravljeno i prošireno izdanje Parčićeva rječnika. *Rječnik hrvatsko-talijanski* objavljen je u Zadru 1901. godine u nakladi Narodnoga lista na 1237 stranica te slijedi uobičajeni raspored građe. Djelo se smatra vrhuncem Parčićeva leksikografskoga stvaralaštva.⁷² Svako novije izdanje Parčićeva rječnika svojim djelokrugom nadmašuje prethodna izdanja, a samim time biva akurativno u određivanju podrijetla posuđenica. (Turk 2012)

Rječnik sadrži uvodni dio s predgovorima drugom i trećem izdanju⁷³ i *Tablicom pokraćenih rieči*⁷⁴ te sadrži 1237 stranica. Na kraju sadrži onomastičke dodatke, osobna muška i ženska imena raspoređena od 1203. do 1215. stranice i zemljopisno nazivlje od 1217. do 1237. stranice. Leksička građa je znatno uvećana u odnosu na prva dva izdanja te sadrži preko 15 000 novih riječi,⁷⁵ a ukupno je sadržano 75 000 riječi. (Gostl 1998: 135)

Iste godine, 1901., izlazi i *Rječnik hrvatskoga jezika* hrvatskih vukovaca Ivana Broza i Franje Ivekovića. Parčić u ovome rječniku nastavlja umjereno etimološku tradiciju što je vidljivo u sljedećim primjerima kod:

1. glagola *izpeći, izpasti* (Parčić 1901: 264), *izpričati, izključiti, izkočiti* (Parčić 1901: 248-249), *izkopavati* (Parčić 1901: 250), *izpiti, izpisati* (Parčić 1901: 265), *iztražiti, iztrčati* (Parčić 1901: 282), *izpucati, izprostiti* (Parčić 1901: 272-273), *odpeljati, odpjevati, odpijati* (Parčić 1901: 556), *raztopiti, raztući, raztumačiti* (Parčić 1901: 861-862) i sl. Glagoli su najčešće naznačeni u infinitivu, potom u prvome licu prezenta te oblikom svršenosti i nesvršenosti:

Biti, *jesam, vni. (budem vnp.) esser*

2. imenica *izkopina* (Parčić 1901: 250), *izpis, izpisak, izpit* (Parčić 1901: 265), *izpovied, izpoviedaonica* (Parčić 1901: 268), *iztjeranik* (Parčić 1901: 281), *jednadčba* (Parčić 1901: 304), *otpis, odpor, odporuka* (Parčić 1901: 556-557) *podpisnica, podpis, podpisak* (Parčić 1901: 670), *primjetba* (Parčić 1901: 780), *raztopina* (Parčić 1901: 861), *učbenik, učba*⁷⁶ (Parčić 1901: 1046) i sl.

⁷² Usp. npr. Vince 1995; Gostl 1998

⁷³ Stranice VII-X.

⁷⁴ Stranice XI-XII.

⁷⁵ Iz pučkoga govora, iz školskih i poučnih knjiga.

⁷⁶ Način učenja.

Imenice su naznačene rodom kao i u prethodnim izdanjima:

Bogatnik, *m. un ricco*

3. pridjeva *izplativ, izporavan* (Parčić 1901: 266-268), *odporan* (Parčić 1901: 557), *raztuženost, raztoplјivost* (Parčić 1901: 861-862) i sl.

Pridjevi su označeni za sva tri roda te su označeni kraticom agg. Npr:

Izplativ, a, o, *agg, pagabile*

Guskin, a, o, *agg dell oca, di oca*

„Parčićevo je djelo, unosom čakavizama i kajkavizama, funkcionalnom, stilskom i regionalnom raslojenošću, uistinu predstavljalo svekoliko hrvatsko jezično blago” (Gostl 1998: 135) te je bilo kontinuanta zagrebačke filološke koncepcije. Također, time se ovaj rječnik razlikuje od vukovske koncepcije koja je preuzela primat krajem 19. stoljeća. Valja izdvojiti neke od kajkavizama zabilježenih u rječniku poput *bedak, betežnik*,⁷⁷ *dekla* i *dikla*⁷⁸ te neke od čakavizama poput *bajam*,⁷⁹ *bikla*⁸⁰ te *biljac*.⁸¹ (Gostl 1998)

Treće izdanje ovoga rječnika prvi put sadrži kraticu za prepoznavanje mađarskih posuđenica,⁸² a rječnik „sadrži naznačene malobrojne latinizme i galicizme” (Turk 2012: 197). U ovome izdanju rječnika, kao i u prethodnim izdanjima, ponajviše je talijanizama od označenih posuđenica, npr. *boca, flauta, gusar, konop, limun, mramor, ploča, pršut, figa, infer, kamiž, gradela, maća, papagalo, pinjol, timun* i sl. (Turk 2012). Osim talijanizama, Parčić zapisuje i turcizme, npr. *barjak, čizma, deva, jastuk* te germanizme, npr. *cigla, farba, flaša, frajla, graba*. (Turk 2012). Rječnik sadrži manji broj rusizama, ponajviše općepoznatih: *gord, nagrada suprug, usluga* i sl. (Turk 2012)

Znanstveno nazivlje uglavnom se temelji na klasičnim jezicima (latinskom i grčkom), a već je rečeno kako Parčić internacionalizme želi zamijeniti hrvatskim istovrijednicama. Sukladno tome, u rječniku je sadržan tek neznatan broj grecizama i latinizama. Grecizmi zastupljeni u rječniku jesu: *hiljada, papir, krizma* i sl. (Turk 2012) Latinizmi se u popisu kratica Parčićeva rječnika ne navode, što upućuje na nevelik broj riječi poput *fakultet, kaciga* i *kacida*. (Turk 2012) Pokraj posuđenica, Parčić uvodi i niz prevedenica koje nalazi zabilježene u svojim prethodnicima. *Suncokret, okružnica, domobranstvo* samo su neke od navedenih prevedenica Parčićeva rječnika. (Turk 2012)

⁷⁷ U značenju bolesnika.

⁷⁸ U značenju djevojke.

⁷⁹ U značenju badema.

⁸⁰ U značenju piće od mlijeka umiješanoga u vino.

⁸¹ U značenju vunenoga pokrivača.

⁸² Prvo i drugo izdanje Parčićeva hrvatsko-talijanskoga rječnika ne sadrži označene hungarizme. U ovome izdanju hungarizmi su naznačeni kraticom mag., npr. gazda m., (*mag.*) *padrone di casa* (Parčić 1901: 156)

Nastavljajući tragove zagrebačke filološke škole, Parčić ne želi prihvatiti načelo koje iznose vukovci, a to je *Piši kako govoriš*. Njegov pravopis je umjereno etimološki, a on se nije koristio u školama jer se 1892. godine uvodi fonološki pravopis po uzoru na vukovce. Međutim, etimološki pravopis još uvijek je zastupljen u sjevernome djelu Hrvatske i upravo je na tragu takvoga pravopisa. On sam o tome govori u predgovoru kojega završava u Rimu 1901. godine: „Ja u rječničkom poredanju rieči niesam mogao prihvatiti toga načela, dapače sam osvjedočen, da je bolje ovo drugo „piši za oko, a govori za uho...ja se dakle držim ponajveć etimološkoga pravopisa, udešena prema umjerenoj fonetici” (Parčić 1901: X). Također ne prihvaća prekríženo d (đ), repato l (l) kao lj te naglašeno n (ń) kao nj te g (ǵ) kao dž. (Gostl 1998) Napušteni su stari padežni oblici za dativ, lokativ i instrumental množine. Parčić upravo sinkretizam dativa, lokativa i instrumentala množine smatra siromašenjem jezika te svome predgovoru navodi „Slovnica, do malo prije najbliža kćerka staroslovljenskoga jezika i sestrice sjevernih slavenskih narječja, morala se lišiti liepoga bogatstva svojih padeža, pavela se za lahkoćom, pa se bojati, da ne spadne do skora na stepen siromašnoga bugarskoga narječja.“ (Parčić 1901: X)

Treće izdanje Parčićeva rječnika, i dalje na tragu zagrebačke filološke škole, zrcalo je stanja hrvatskoga leksičkog korpusa prije pojave i dominantnosti vukovaca. Izuzetan i impresivan rječnik nastao kao odraz njegova marljiva i strpljiva višegodišnjega rada zacijelo je jedan od većih leksikografskih dostignuća doba u kojemu je nastao, a zasigurno biva i jednim od uzora za daljnje istraživače i jezikoslovce.

5. 5. Rječnik talijansko-slovinski 1868.

Na kraju *Predgovora* prvoga izdanja, Parčić napominje kako priprema i izdanje talijansko-hrvatskoga rječnika. Godine 1868., dakle samo desetljeće nakon objavljivanja prvoga rječnika to se uistinu i obistinilo.⁸³ Braća Battara izdaju Parčićev talijansko-hrvatski rječnik, *Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)*.

Rječnik čini 1058 dvostupčanih stranica temeljnoga korpusa rječnika s otprilike 44 000 riječi.⁸⁴ Uvodni dio čine predgovor na talijanskome jeziku i popis kartica.⁸⁵ Antroponimi i toponimi navedeni su od 1111. do 1146. stranice. Riječ je o abecednom korpusu krsnih imena, zemljopisnih i povijesnih naziva. Kao razloge pisanja ovoga rječnika Parčić navodi da je osjetio potrebu za hrvatsko-talijanskim rječnikom zbog mladeži, ali i ljudi u javnim službama na području Istre i Dalmacije koji imaju isključivo uvid u talijansku kulturu, a prisiljeni su govoriti jezikom većine, odnosno hrvatskim. (Vince 1995: 289)

Parčić također navodi kako je nemoguće isključiti njegovo prethodno djelo jer će dijelom biti prerađeno i unaprijeđeno. U sastavljanju svakodnevnog leksika unosi govor Dalmacije prema kriterijima učestalosti i vrijednosti. Takvom leksiku sada je valjalo pridati stručnu terminologiju kako bi poslužio svojim korisnicima. (Gostl 1998: 125) Parčiću je posebno koristio Šulekov rječnik koji je objavljen u Zagrebu 1860. godine, a za koji Parčić smatra da „zauzima prvo mjesto među suvremenim leksikografskim radovima” (Vince 1995: 289).

Terminološki dio uključuje dvadeset područja strukovno-znanstvenoga nazivlja, a to su: anatomija, arhitektura, aritmetika, astrologija, botanika, filologija, filozofija, fizika, geometrija, kemija, matematika, medicina, mineralogija, pomorstvo, pravo, retorika, teologija, tiskarstvo, trgovina i vojništvo. (Gostl 1998: 126) Možemo dakle zaključiti kako je Parčić obuhvatio termine različitih grana djelatnosti u svoj rječnik. Kako je kritika bila oštra prema izostanku frazeologije u rječniku, Parčić je u svoje sljedeće izdanje odlučio uklopiti i taj dio jezika uvodeći najčešće korištene fraze.⁸⁶

Glagoli su označeni infinitivom, 1. licem prezenta te kategorijom svršenosti ili nesvršenosti i u ovome izdanju:

Berbatī, *bam, vai, vendermmaire*

Imenice su naznačene rodom:

⁸³ Parčić ga smatra boljim od prvoga izdanja jer je riječ opsežnijem rječniku. (Vince 1995: 289)

⁸⁴ Usp. npr. Vince 1995, Bolonić 1972, Gostl 1998.

⁸⁵ Predgovor na talijanskome zapisan je od VII. do IX. stranice, dok je popis kartica od XI. do XII. stranice.

⁸⁶ Usp. npr. Gostl 1998, Vince 1995

Alat, m. cavallo fulto

Pridjeve označuje kraticom agg.:

Alaksast, a, o agg incuato

U svome predgovoru Parčić govori kako je napustio stari način bilježenja sonantnog r sa èr „sbog toga što dan danas najglavnija jezikoslovna djela pripisuju pismenu r i samoglasni značaj.“ (Parić: 1878:VI) U predgovoru drugoga, talijansko-slovinskoga rječnika, Parčić naznačuje kako bi u skoroj budućnosti svjetlo dana moglo ugledati uvećano i ispravljeno izdanje *Slovinsko-talijanskog rječnika*. (Bolonić 1972: 428)

Godine 1868. tiskan je *Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)*⁸⁷ prvotno u Zadru, a potom i u Senju 1887. godine u nakladi H. Lusterera „u većem formatu s 932 dvostupčane stranice“ (Bolonić 1982: 179)

⁸⁷ Uspr. Vince 1995: 295

6. ŠULEKOVIM STOPAMA

Parčić je četiri desetljeća svoga života posvetio istraživanjima i prikupljanju jezičnoga blaga koje će ukomponirati u svoje rječnike. Parčićevo leksikografsko blago čine bogata leksikografska tradicija kao glavno vrelo na koju se i sam Parčić nadovezuje te niz arhaizama, ali i neologizama. Nastavljajući Šulekovim, purističkim stopama, Parčić odbacuje tuđice, nazivajući ih „vulgarnim riječima“ te ih zamjenjuje hrvatskim terminima. (Gostl 1998) Međutim, „ta je konstatacija samo djelomice točna“ (Turk 2006: 43). Sva izdanja Parčićevih rječnika sadrže brojne posuđenice „s odrednicom o podrijetlu ili bez nje“ (Turk 2006: 43) . „Parčić je purističkim zahvatima podvrgnuo samo internacionalne nazive⁸⁸ i to samo u izdanjima hrvatsko-talijanskoga rječnika.“ (Turk 2006: 43)

Puristička nastojanja da se iz hrvatskoga jezika uklone riječi koje nisu u duhu našega jezika ekspanziju dostižu u 19. stoljeću.⁸⁹ Glavni predstavnik takvoga purističkoga nastojanja jest Bogoslav Šulek. U 19. stoljeću, kao što je već spomenuto, nastoji se „očistiti“ jezik ponajviše od germanizama, ali i turcizama. Parčićev se odnos prema riječima stranog podrijetla, točnije prema internacionalizmima u stručnom nazivlju, ogleda ne samo u rječnicima, već i u njegovoj gramatici pisanoj talijanskim jezikom *Grammatica della lingua slava (ilirica)* u kojoj pod naslovom *Parole composte di alcune Scienze e Invenzioni moderne* donosi manji popis hrvatskih zamjena za internacionalizme: bogoslovje (teologia), dalekozor (telescopio), vremenoslovje (meteorologia) (Turk 2006: 43) Najbolje bismo Parčićeva puristička nastojanja mogli potkrijepiti sljedećim primjerima:

bakar > *mjed*

basamaka > *stube*

bunar > *zdenac*

šećer > *slador, cukor*

U dodatku svoje gramatike⁹⁰ Parčić navodi 36 hrvatskih složenica koje su preuzete od Šuleka, a označuju neke od znanosti i suvremene izume. Neke od složenica valja prikazati u ovome radu:

Bogoslovje

Glasovir

Hitropis

⁸⁸ Za internacionalizme je ponudio hrvatske istovrijednice, a za poneke i više njih. Npr. glinik za aluminij, suglazba za koncert, oloslovje za matematiku, dahokrug, prokrug, zrakokrug za atmosferu i sl. (Turk 2006: 43)

⁸⁹ Usp. Vince 2002: 457

⁹⁰ *Grammatica della lingua slava (illirica)*

Kišobran

Toplomjer

Zemljovid i dr.

Iz priloženoga je vidljivo kako su se neke riječi uistinu ustalile i uklopile u hrvatski leksički korpus i kao takve poznate su današnjem čitatelju. No, ima i onih poput *oloslovje* u značenju *matematika* ili *sitnolik* u značenju *mikroskop* koje jednostavno nisu zaživjele u svakodnevnoj uporabi.⁹¹

Iako izuzetnoga talenta, Parčić je nepravedno ostao zapostavljen u sjeni drugih autora. Javile su se brojne kritike na rad i djelo D. A. Parčića.⁹² Njemački lingvist Volker Bockholt govori kako se Parčićevi rječnici zasnivaju na kritičkom iskorištavanju rječnika Bogoslava Šuleka i starijih koje je Parčić upotpunio. Autor navodi kako je Parčić iskoristio Šulekov njemačko-hrvatski rječnik iz godine 1860. preuzevši ove riječi i pojmove: *dvopek*, *djelatnik*, *stolar*, *zemljodjelac*, *utiskivanje* itd. (Gostl 1998) Za talijansko-hrvatski rječnik glavni mu je izvor također bio njemačko-hrvatski rječnik iz 1860., kao i Šulekov *Rječnik znanstvenoga nazivlja* iz 1874. godine. Takvu bismo kritiku mogli proglasiti oštrom jer Parčić nikada nije skrivao koje je izvore koristio. Parčić je predstavio svekoliki dijapazon: u svojim djelima objedinio je pučki, znanstveni i tehnički dio. U svoja djela uklapa i arhaizme poput: *akoprem*, *hote*, *jur*, *krišomice*, *tek* i dr. (Gostl 1998)

⁹¹ Usp. npr. Turk 2006; Gostl 1998.

⁹² Usp. npr. Vince 1995; Gostl 1998.

7. ZAKLJUČAK

Iz svega se navedenoga daje naslutiti da je Dragutin Antun Parčić iznimno talentiran i marljiv čovjek koji je svoj život posvetio ponajviše jeziku. Ljubav prema jeziku i vlastitome narodu za njega je bila nit vodilja i snaga da na svijet iznese mnoga djela koja su od velike koristi. Njegov rad uopće, pa tako i leksikografski rad nepravedno je zanemaren. Kao narod veliku zahvalnost dugujemo čovjeku koji je četrdeset godina posvetio istraživanjima te obogaćivanju i unaprjeđivanju svakoga djela koje je obogatilo naš jezik.

Valja napomenuti da se i August Šenoa pozvao „u jednoj svojoj polemici na Parčićev rječnik kao na autoritet u leksikalnim problemima” (Vince 2002: 545) što zasigurno svjedoči o kvaliteti njegova leksikografskoga rada. Slijedio je tako etimološki način pisanja koje baštini od zagrebačke filološke škole, udaljavajući se tako od vukovaca. Pridržavajući se odlika zagrebačke filološke škole, stvara više dvojezičnih rječnika⁹³ te gramatika⁹⁴.

O Parčićevoj veličini kao leksikografu svjedoče talijansko-hrvatski i hrvatsko-talijanski rječnici. Parčić je leksičku građu pronalazio u narodnom govoru, ali je želio objediniti i strukovno i znanstveno nazivlje. Svako novo izdanje biva tako dodatno obogaćeno i pažljivo izmijenjeno. Godine 1868. objavljuje *Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)*, 1873. gramatiku koja je uskoro postala obveznom školskom literaturom, a samo godinu kasnije *Rječnik slovinsko-talijanskoga jezika* što govori o njegovoj predanosti jeziku. Leksički korpus što ga Parčić uklapa u svoje rječnike razvidno je sveobuhvatan. Parčića je na pisanje rječnika potaknulo oskudno stanje hrvatsko-talijanskih rječnika, a istovremeno potreba za takvim priručnikom na hrvatskoj obali. Također, želio je da mladež uči i zavoli svoj materinski jezik. Izdanje iz 1901. *Rječnika hrvatsko-talijanskoga* smatramo najboljim njegovim leksikografskim ostvarenjem. Jedan od razloga tomu jest činjenica da je u razdoblju od četrdeset godina te svakim novim izdanjem uspio ispraviti i nadopuniti prethodno. U ovome izdanju razvidno je uvođenje kratica mađarskih posuđenica koje nisu prethodno bilježene. Takva je primjerice imenica gazda m., (*mag.*) *padrone di casa*. Povećanjem leksičke građe također je svoj rječnik približio onome što je sam smatrao savršenstvom. Parčić uglavnom slijedi isti metodološki obrazac u svim rječnicima. Tako u *Rječniku ilirsko-talijanskoga* bilježi nastavak –ah u genitivu množine npr. *trudah* (Parčić 1958: V) po uzoru na svoje zagrebačke

⁹³ Usp. poglavlje 1. *Uvod*.

⁹⁴ Usp. poglavlje 1. *Uvod*.

prethodnike, ali kasnije ipak odustaje od toga te ga bilježi à. Vidljivo je to ako usporedimo njegova dva izdanja.⁹⁵ Tako u prvom navodi:

Babine, *ah, f. pl. pueroerio; pranzo chesi dà dopo il parto.*⁹⁶

Dok u najnovijem izdanju imamo ovakav oblik:

Babine, *à, f. pl., puerperio, visite alla puerpera, pranzo il parto.*

Glagoli su označeni infinitivom, 1. licem prezenta te kategorijom svršenosti ili nesvršenosti u najnovijem izdanju, a istim načinom bilježi ih Parčić i ranije. Kao što je već spomenuto Parčić se priklanja bilježenju slogotvornog r bez popratnog samoglasnika, npr. *krv*. U bilježenju pridjeva u svim svojim izdanjima koristi se kraticom agg., te im pridaje oblike u sva tri roda. Rječnik donosi abecedirani popis krsnih muških i ženskih imena u onomastičkom dodatku baš poput prvoga izdanja, naravno uz razne dopune. Drugi dio je abecedirani popis hrvatskih zemljopisnih naziva uz talijanske. Uz sve navedeno zasigurno možemo reći kako je posljednji Parčićev rječnik kruna njegova leksikografskoga rada te je šteta što u njemu nije dulje uživao.

Osim leksikografije i gramatike Parčić je kao što je već spomenuto njegovao i druge aktivnosti. Bavio se tako fotografijom, slikarstvom, prevođenjem, tiskarstvom i dr. Njegovo djelo zasigurno je jedno od važnijih postignuća kada je u pitanju leksikografski rad 19. stoljeća te je svakako jedan od uzora daljnjim istraživačima te istinskim zaljubljenicima leksikografije. Parčić i danas ostaje jedan od bitnih, ali pomalo zaboravljenih jezikoslovaca koji su obilježili 19. stoljeće.

⁹⁵ Iz 1858. i 1901. godine

⁹⁶ Objed koji se služio nakon poroda. (Gostl 1998: 17)

8. IZVORI

1. *Riečnik ilirsko-talianski. Polag najnovijih izvorah sastavio ga o. Dragutin A. Parčić Tretjeg reda sv. Frane. Vocabolario illirico-italiano. Compilato sui più recenti da p. Carlo A. Parčić del Terz'ordine di s. Francesco, Petar Abelić, Zadar, 1858.*
2. *Vocabolario slavo-italiano. Compilato per cura di p. Carlo A. Parčić del Terz'ordine di s. Francesco di reg. oss., Riečnik slovinsko-talijanski. Priredio ga za tisak Dragutin A. Parčić, Treć. reda s. Frane, red. obsl. svećenik, braća Battara, Zadar, 1874.*
3. *Vocabolario croato-italiano. Compilato per cura di p. Carlo A. Parčić, canonico Croato a Roma, hrvatki kanonik u Rimu. Rječnik hrvatsko-talijanski. 3. popravlj. i pomnoženo izd., Narodni list, Zadar, 1901.*
4. *Riečnik talijansko-slovinski (hrvatski) 1868. Prir. ga za tisak o. Dragutin A. Parčić Tretjeg reda sv. Frane. Vocabolario italiano-slavo (illirico). Compilato per cura di p. Carlo A. Parčić del Terz'ordine di s. Francesco, braća Battara, Zadar, 1868.*

9. LITERATURA

1. Bolonić, Mihovil, *Parčićeva tiskara u Glavotoku*, Rijeka, 1965.
2. Bolonić, Mihovil, *O životu i radu Dragutina Antuna Parčića*, Bogoslovna smotra, god. XLII, br. 4, Zagreb 1972.
3. Bralić, Ante, „Osnovno i srednje školstvo u Dalmaciji za francuske uprave (1806.-1813.) i uloga Vincenza Dandola“, *Hrvati i Ilirske pokrajine (1809.-1813.)*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti prigodom dvjestote obljetnice proglašenja Ilirskih pokrajina (Zagreb – Zadar, 1.-3. listopada 2009.), Zadar, str. 533.-534.
4. Gostl, Igor, *Dragutin Antun Parčić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
5. Grabovac, Julije, „Zadar u vrijeme druge austrijske vlasti“, *Zadar, geografija – ekonomija – saobraćaj – povijest – kultura, zbornik*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 207-248.
6. Ham, Stjepan, *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, 2006.
7. Kaštela, Slobodan, *Vladimir Mažuranić, Pravi član i predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 2012.
8. Morić-Mohorovičić, Borana, *Gramatičar Dragutin Antun Parčić*, disertacija, Rijeka, 2014.
9. Morić-Mohorovičić, Borana, *Rukopisna slovnica talijanskoga jezika Dragutina Antuna Parčića*, FLUMINENSIA, god. 27 (2015), br. 1, Rijeka, 2015.
10. Murray Despalatović, Elijor, *Historijski zbornik, Ljudevit Gaj između kulture i politike*, Tisak štamparskog zavoda „Ognjen Prica“, Zagreb, 1976.-77.
11. Novak, Kristian, *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca: jeziče biografije Dragojle Jarnjević, Ljudevita Gaja, Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, Zagreb- Rijeka, 2012.
12. Oršolić, Tado: „Kulturno-prosvjetne prilike u Zadru za francuske uprave (1806.-1810.)“, *Hrvati i Ilirske pokrajine (1809.-1813.)*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti prigodom dvjestote obljetnice proglašenja Ilirskih pokrajina (Zagreb – Zadar, 1.-3. listopada 2009.), Zadar, str. 623.-634.
13. Sukno, Đuro, „Po dragom kraju, Ulicama moga grada“, *Dubrovački horizonti godina XVIII*, br. 26., 1986.

14. Stančić, Nikša, *Hrvatski narodni preporod- ciljevi i ostvarenja*, Izlaganje sa znanstvenog skupa, Zagreb, 2008.
15. Tafra, Branka, *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Zagreb, 1993.
16. Tafra, Branka, *Kroatistička standardološka propitivanja*, Zagreb, 2011.
17. Turk, Marija, *Stranojezični elementi u rječnicima Dragutina Parčića*, Rijeka, 2012.
18. Vince, Zlatko, *Filološke škole 19. stoljeća u razvoju hrvatskog književnog jezika*, Zagreb, 1968.
19. Vince, Zlatko, „D. A. Parčić kao leksikograf“, *Zadarska smotra*, 42, 1993.
20. Vince, Zlatko, *Leksikograf D. Parčić u svojem vremenu, Dodatak pretisku Rječnika hrvatsko-talijanskoga Dragutina Parčića*, Zagreb, 1995.
21. Vince, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.
22. Vince, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002.

10. MREŽNI IZVORI

1. <http://hrcak.srce.hr/36709>, preuzeto 7. rujna 2017.
2. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=144494, preuzeto 7. rujna 2017.
3. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=255820, preuzeto 7. rujna 2017.
4. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=61814>, preuzeto 7. rujna 2017.
5. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=3199>, preuzeto 7. rujna 2017.
6. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58525>, preuzeto 5. rujna 2017.
7. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14401>, preuzeto 5. rujna 2017.
8. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40703>, preuzeto 5. rujna 2017.
9. <https://sokrat.ffos.hr/knjiznica/parcic/>, preuzeto 9. rujna 2017.

11. PRILOZI

Slika 1. Dragutin Antun Parčić. Hrvatski franjevac i leksikograf.

**VOCABOLARIO
ILLIRICO-ITALIANO**

COMPILATO SUI PIU' RECENTI

DA

P. Carlo A. Parčić

del Terz' Ordine di S. Francesco.

Z A R A
Pietro Abelić Editore-Librajo
1858.

RIEČNIK 50
ILIRSKO-TALIANSKI

POLAG NAJNOVIJIH IZVORAH

SASTAVIO GA

O. Dragutin A. Parčić

Tretjeg Rada Sv. Frane.

U ZADRU
Petar Abelić Knjigar-Izdavatelj
1858.

Slika 2. Parčićev *Riečnik ilirsko-talijanski* objavljen u Zadru 1858. godine.

RJEČNIK
HRVATSKO - TALIJANSKI

PRIPRAVIO GA ZA TISAK

DRAGUTIN A. PARČIĆ

Hrvatski Kanonik u Rimu.

Treće popravljeno i pomnožano izdanje.

U ZADRU

Tisak i naklada „Narodnoga Lista“

1901.

Slika 3. Parčićev *Rječnik hrvatsko-talijanski* objavljen u Zadru 1901. godine